

Трансформація освітнього процесу у закладах освіти в умовах воєнного стану: досвід України та світові практики

Поліщук Світлана Вікторівна¹, Бесарабчук Геннадій Володимирович²

Опубліковано	Секція	УДК
30.08.2025	Освіта/Педагогіка	37.014.3:355.01(477+100)

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17377430>

Анотація. У статті розглянуто теоретико-методологічні підходи до трансформації освітнього процесу у закладах освіти в умовах війни. Показано, що український досвід організації освітнього процесу у закладах освіти під час воєнного стану є комплексним, багаторівневим, який поєднує безпекові заходи, адаптивність, цифрові інновації, психосоціальну підтримку тощо і є ключовим для забезпечення безперервності навчання та захисту прав громадян на освіту. Проаналізовано основні напрями змін: забезпечення доступності й безперервності навчання, адаптація освітнього процесу, інтеграція цифрових рішень, розвиток гібридних форматів, а також підготовка педагогів до роботи в кризових контекстах. Висвітлено питання розвитку адаптивних процесів освітньої діяльності, цифровізації, етичних принципів дослідження та практики, а також значення локальних інновацій і міжнародної підтримки. Наголошено на необхідності поєднання короткострокових гуманітарних заходів із довгостроковими стратегіями модернізації, що здатні підвищити стійкість та доступність освітньої системи у післявоєнний період з використанням інноваційних підходів та врахуванням освітніх втрат.

Ключові слова: освіта, заклад освіти, освітня система, трансформація освітнього процесу, сучасні освітні практики, цифровізація освіти, психосоціальна підтримка, безпекові та організаційні виклики, відновлення системи освіти.

Transformation of the educational process in educational institutions under martial law: Ukrainian experience and world practices

Annotation. The article deals with theoretical and methodological approaches to the transformation of the educational process in educational institutions during wartime. It is shown that the Ukrainian experience of organizing the educational process in educational

¹ кандидат педагогічних наук, доцент, завідувачка кафедри педагогіки та менеджменту освіти, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1325-0143>

² кандидат педагогічних наук, проректор з науково-педагогічної роботи та міжнародних зв'язків, доцент кафедри педагогіки та менеджменту, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2733-7944>

institutions during martial law is complex, multi-level, which compensates for security measures, adaptability, digital innovations, psychosocial support, etc. and is key to ensuring the continuity of education and protecting citizens' rights to education. The main areas of change are analyzed: ensuring accessibility and continuity of education, adaptation of the educational process, integration of digital solutions, development of hybrid formats, as well as training teachers to work in crisis contexts. The issues of developing adaptive processes of educational activity, digitalization, ethical principles of research and practice, as well as the importance of local innovations and international support are highlighted. The need to combine short-term humanitarian measures with long-term modernization strategies that can increase the sustainability and accessibility of the education system in the post-war period using innovative approaches and taking into account educational losses is emphasized. Methodologically, the analysis combines comparative approaches, case studies, and mixed methods, enabling the identification of both macro-level trends (infrastructure destruction, policy reforms, funding challenges) and micro-level practices (local innovations, community-based initiatives, and psychosocial interventions). Ethical principles such as “do no harm,” confidentiality, and sensitivity to vulnerable groups are presented as key conditions for research and practical interventions. The Ukrainian case illustrates that effective transformation requires coordinated efforts of government institutions, local communities, and international partners. Furthermore, the article underlines that recovery strategies should not be limited to reconstruction but should aim at modernization, inclusiveness, resilience, and long-term systemic change. Thus, Ukraine's experience provides valuable insights into the complex, multidimensional transformation of education in emergencies, offering globally relevant practices for balancing immediate humanitarian responses with sustainable educational reforms.

Keywords: education, educational institution, educational system, transformation of the educational process, modern educational practices, digitalization of education, psychosocial support, security and organizational challenges, restoration of the education system.

Вступ

Сучасний етап розвитку світової та української освітньої системи позначений численними викликами, серед яких особливе місце займають кризові ситуації, пов'язані з воєнними конфліктами. Освіта в умовах війни виконує подвійну функцію: з одного боку, забезпечує безперервність навчання і формування ключових компетентностей, а з іншого — стає інструментом соціальної підтримки та стабілізації суспільства [1]. В Україні, де після 2022 року війна набула масштабного характеру, проблема трансформації освітнього процесу постала з особливою гостротою. Зруйнована інфраструктура, масові переміщення населення, психологічні травми учасників освітнього процесу, а також необхідність швидкої цифровізації освіти визначають актуальність теми дослідження.

Актуальність вивчення зазначеної проблематики полягає у тому, що в умовах воєнного стану суб'єкти освітньої діяльності в управлінській системі освіти модифікували організацію освітнього процесу шляхом реалізації сучасних вимог нормативно-правових і законодавчих ініціатив держави зі збереження життя і здоров'я учасників освітнього процесу та дотримання безпекових вимог до його організації.

Утворився новий професійний досвід у педагогічних, науково-педагогічних працівників та адміністрації закладів освіти.

Освітня система, незважаючи на надзвичайні обставини, повинна не лише зберігати працездатність, а й трансформуватися таким чином, щоб забезпечувати доступність, якість і безпеку навчання. При цьому важливо враховувати як український досвід, так і напрацювання міжнародної спільноти, зокрема практики країн, що мали досвід функціонування освіти в умовах воєнних конфліктів або надзвичайних ситуацій [2, 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблематика освіти в кризових умовах активно досліджується міжнародними організаціями [4, 5], освітніми аналітичними центрами [6] та окремими науковцями [7]. У їхніх працях розглядаються питання освітньої політики у надзвичайних ситуаціях, цифрової трансформації навчання, психосоціальної підтримки дітей та педагогів, забезпечення рівного доступу до освіти в умовах вимушеної міграції та соціальної вразливості. Водночас залишається низка аспектів, які потребують додаткового вивчення, зокрема:

1. Особливості трансформації освітнього процесу саме в умовах воєнного стану;
2. Механізми адаптації міжнародних практик до українських реалій;
3. Роль освітньої системи у зміцненні стійкості суспільства в післявоєнний період.

Метою даної статті є дослідити теоретико-методологічні засади та практичні особливості трансформації освітнього процесу в умовах воєнного стану, проаналізувати досвід України та визначити можливості використання світових практик для підвищення стійкості та ефективності національної освітньої системи.

Завдання статті полягають у:

1. Розкритті сутності та значення трансформації освіти в умовах воєнного стану.
2. Аналізі викликів і можливостей для української системи освіти.
3. Узагальненні міжнародного досвіду функціонування освіти у кризових і постконфліктних умовах.
4. Визначенні перспективних напрямів удосконалення освітньої політики та практики в Україні.

Результати

Сучасні результати досліджень українських науковців наголошують на необхідності вивчення європейського досвіду організації освітнього процесу в умовах воєнного стану та в післявоєнний час. Дослідники Коломієць Д. І., Івашкевич В. М., Грицак А. В., Добринський В. С., Хомік О. М. [21, с. 164-167] вважають, що необхідно вивчити досвід європейських країн, які в недалекому минулому змушені були організовувати освітній процес в умовах воєнного стану або активної конфронтації на прикордонних (спірних) територіях, а також в часи повоєнного відновлення, зокрема корисним є досвід таких європейських країн, як Албанія, Боснія і Герцеговина, Македонія, Сербія, Словенія, Хорватія та ін. Уроки попередніх конфліктів можуть здаватись мало актуальними нині, частково тому, що сама війна еволюціонувала, але залишилися незмінними першопричини війни – боротьба за владу чи ресурси, етнічне чи релігійне панування та політична чи соціальна ідеологія. Більше того, соціальні та політичні розбіжності, які спричиняють війну, продовжують переплітатися з освітніми процесами, навчальними закладами та програмами, незалежно від того, коли і де

відбуваються війни. Загалом у європейських країнах, які раніше зазнали воєнних конфліктів, донині науковці продовжують напрацьовувати інституційні механізми програмування необхідних життєвих навичок із метою виховання фізично і морально здорового покоління молоді. Визнаючи педагогів ключовими мультиплікаторами і каталізаторами сталого розвитку, в освітні програми педагогічних закладів вищої освіти імплементують відповідні технології та методи підготовки вчителів до виховання в учнів культури безпечної поведінки в умовах надзвичайної ситуації, до формування в молоді навичок соціальної безпеки.

Теоретико-методологічні засади трансформації освітнього процесу в умовах воєнного стану вимагають синтезу декількох міждисциплінарних підходів: теорії освіти в надзвичайних ситуаціях (*Education in Emergencies — EiE*), системного підходу до управління освітою, педагогіки стійкості та психолого-педагогічної підтримки учасників освітнього процесу. Центральним у такому синтезі є розуміння освіти не лише як передачі знань і формування компетенцій, але й як чинника соціальної стабільності, захисту прав дитини та механізму відновлення після конфлікту [2]. Відповідно, трансформація освітнього процесу під час воєнного стану повинна базуватися на трьох взаємопов'язаних вимірах: забезпечення доступу і безперервності навчання, гарантування безпеки та психологічної підтримки, а також адаптації змісту й методів навчання до умов кризи [3].

У межах теоретичних моделей EiE наголошується на інтеграції гуманітарного, розвивального та миробудівного підходів, що дозволяє поєднати негайні потреби (тимчасові пункти навчання, дистанційні формати, доставка навчальних матеріалів) з довгостроковими реформами системи освіти для підвищення її стійкості [8, 9]. Методологічно дослідження трансформації освіти в умовах війни опирається на комбінацію якісних і кількісних підходів: контент-аналіз політик і нормативів, кейс-дослідження шкіл і університетів, які працювали в зоні конфлікту, опитування та інтерв'ю вчителів, учнів і батьків, а також аналіз адміністративних даних систем освіти до і після початку воєнних дій [1]. Такі змішані методи дозволяють виявити як макropolітичні тренди (пошкодження інфраструктури, зміни у фінансуванні, політика переведення навчальних закладів у дистанційний режим), так і мікропрактики (локальні інновації педагогів, методи психосоціальної підтримки, формальні й неформальні мережі навчання) [10].

У теоретичному полі важливо розрізнити поняття «адаптація» та «трансформація». Якщо адаптація означає оперативне пристосування існуючих форм навчання (перехід у дистанційний чи змішаний формат, тимчасове перенесення аудиторій, зменшення навчального навантаження), то трансформація передбачає структурні зміни, що можуть зберегтися після завершення конфлікту: перегляд навчальних програм з урахуванням потреб відновлення, інституційні реформи управління освітою, інтеграція інноваційних цифрових рішень у постконфліктну систему, розвиток професійних компетенцій педагогів для роботи в умовах посттравматичного контексту. Теоретичні моделі, що виникли у дослідженнях освіти для біженців і постконфліктних країн, наголошують на необхідності планування «подвійного треку»: негайних заходів для забезпечення доступу і довготривалих заходів для відновлення і модернізації системи [4].

Для нашого дослідження особливо важливими є результати наукових розвідок з питань адаптивного управління закладами освіти в умовах воєнного стану в Україні науковців Єльнікової Г., Жука М., Кретович С. [23], в яких наголошується на необхідності свідомого використання адаптивних процесів для збереження соціально-педагогічної системи з метою забезпечення її освітньої функції та забезпечення ефективного управління закладами освіти в нестабільних умовах на основі вивчення і розроблення механізмів використання адаптивних процесів в управлінській діяльності учасників освітнього процесу. Війна і оголошений воєнний стан в Україні внесли глобальні зміни в життя людей та функціонування соціальних систем, до яких належать соціально-педагогічні системи – заклади освіти. У зазначених умовах найбільшої деформації отримала освітня сфера, яка відповідає за соціалізацію дитини, її становлення для самостійного життя в соціумі, опанування актуальними професіями та спеціалізаціями з метою економічного забезпечення власної сім'ї на основі розбудови своєї життєвої траєкторії тощо. Перелічені зміни торкнулися практично всього населення України. Вони обумовили появу адаптаційних процесів, що здійснили взаємовплив на розвиток освітнього середовища, життєдіяльності людей та на подальшу стратегічну лінію освіти в цілому.

Також ці науковці досліджували й проблему розвитку адаптивних процесів освітньої діяльності в Україні в умовах воєнного стану. Отримані результати досліджень показали, що заклади освіти активізують низку адаптивних процесів, спрямованих на забезпечення безперервності освітньої діяльності та підтримку учасників освітнього процесу, здійснили перехід на дистанційне навчання з використанням онлайн-платформ, таких як Zoom, Google Classroom, Moodle, для організації навчального процесу та розроблення цифрових навчальних матеріалів й інтерактивних завдань. Гнучкість у розкладі та формах навчання забезпечується впровадженням змішаного навчання та адаптацією розкладу занять до потреб здобувачів освіти і викладачів, які перебувають у різних часових поясах або умовах. Важливою є також психологічна підтримка шляхом організації тренінгів для викладачів і учнів/студентів з управління стресом та надання консультацій психологів для учасників освітнього процесу. При фізичному переміщенні закладів освіти у безпечні регіони відбувається навчання для внутрішньо переміщених здобувачів освіти. Для розвитку освітніх технологій використовуються мобільні додатки з метою комунікації та навчання й впроваджується штучний інтелект для персоналізації навчального процесу. Організація міжнародної співпраці забезпечує підтримку від міжнародних організацій, таких як ЮНІСЕФ, Save the Children, для отримання навчальних матеріалів та технічної допомоги. Участь у міжнародних програмах сприяє обміну досвідом (Erasmus+, DAAD, USAID, UNICEF). Важливим є також розроблення нових навчальних програм, що передбачає включення до навчальних планів тем, пов'язаних із кризовим управлінням, адаптацією та стійкістю. Створення курсів для підвищення кваліфікації викладачів у нових умовах з використанням EdTech забезпечує поетапне оновлення змісту їхньої діяльності і дає змогу не відставати від змістового і технічного прогресу [24].

Особливу увагу в теоретико-методологічних засадах має отримати питання цифрової трансформації освіти в умовах війни. Досвід показує, що цифрові платформи й дистанційне навчання здатні частково компенсувати втрату доступу до класних

приміщень, проте сам по собі цифровий формат не вирішує проблему нерівності доступу: питання підключення, обладнання, цифрових навичок у вчителів і учнів, а також контролю якості дистанційного навчання [5]. Тому методологія реформ повинна включати аналіз цифрового розриву, розробку політик щодо забезпечення обладнання й інтернет-доступу, підготовку кадрів і механізми моніторингу якості навчання в онлайн. Також важливим є пошук гібридних рішень, які поєднують офлайн-матеріали та місцеві навчальні простори з онлайн-підтримкою, з урахуванням безпекових ризиків [11].

Психологічно-педагогічний вимір трансформації заслуговує на окрему методологічну опрацювання: освіта в умовах війни має бути одночасно процесом навчання і простором для психосоціальної підтримки. Теорії травми і відновлення підкреслюють, що навчальні середовища повинні включати елементи психологічної безпеки, рутинності, можливості виразити переживання через мистецькі і пізнавальні практики, а також забезпечувати спеціалізовану допомогу тим, хто її потребує [12]. Методологічно це вимагає від дослідників та практиків розробки інструментів оцінки психосоціальних потреб учнів та вчителів, інтеграції програм психосоціальної підтримки у навчальний процес, підготовки вчителів до виявлення та супроводу травмованих дітей та налагодження міжсекторної взаємодії з соціальними службами і системою охорони здоров'я [13].

Порівняльний метод у дослідженнях трансформації освіти під час воєнних конфліктів дозволяє виокремити універсальні практики та контекст-залежні рішення. Наприклад, досвід Ізраїлю щодо навчання дітей під постійною загрозою обстрілів підкреслює важливість укриттів, адаптованих програм та психологічної підготовки, тоді як досвід систем, що працювали з масовим переміщенням населення (табори для біженців, внутрішньо переміщені особи), показує необхідність інтеграції дітей у місцеві школи або створення мобільних навчальних пунктів [14]. Парадигма «навчання як захист» (*learning as protection*) та підхід «навчання під час кризи — інвестиція в майбутнє» використовуються для аргументації державних і донорських інвестицій у освіту під час і після конфлікту [2].

У контексті України теоретико-методологічні засади трансформації мають враховувати масштаб руйнувань інфраструктури, величезну кількість внутрішньо переміщених осіб і біженців, а також необхідність поєднання короткострокових гуманітарних відповідей з довгостроковими стратегіями відновлення і реформування системи освіти [15]. Аналітичні звіти показують значні втрати навчальної інфраструктури й посилення освітньої вразливості окремих регіонів, що висуває на перший план питання пріоритетизації відновлення, мобільних рішень та програм ремедіації навчання для відшкодування прогалів, спричинених війною [16]. Методологічно це означає, що дослідницькі проекти і політики мають поєднувати швидкий збір даних для прийняття рішень (*rapid assessments*) з проектами системної реформи, що включають моніторинг навчальних результатів і коригування інтервенцій на основі доказів [1].

Нарешті, етичний компонент у методології трансформації освіти під час війни є фундаментальним: дослідники і практики повинні дотримуватись принципів непошкодження, конфіденційності, добровільності участі та особливої чутливості при роботі з дітьми і сім'ями, що пережили травму [17]. Це включає відповідні протоколи

інформованої згоди, безпечні форми збору даних, а також політики щодо повернення результатів досліджень спільнотам і використання даних для покращення практики, а не лише академічної публікації. У сумі, теоретико-методологічні засади трансформації освітнього процесу в умовах воєнного стану повинні поєднувати мультидисциплінарність, гнучкість методів, акцент на психосоціальну підтримку, увагу до цифрової нерівності та етичні стандарти дослідження й практики, що дозволить не лише витримати виклик воєнного часу, а й закласти основу для відновлення й модернізації освіти в післявоєнний період.

Починаючи з 2022 року, українська система освіти опинилася в умовах тривалого воєнного стану, що потребувало швидкої та масштабної трансформації організації освітнього процесу. Війна створила одночасно кілька взаємопов'язаних викликів: безпекових (цілеспрямовані атаки на навчальні заклади, загроза для життя і здоров'я учасників освітнього процесу), психологічних (масові травми, підвищений рівень тривожності, проблеми концентрації у дітей і педагогів) та організаційних (внутрішнє переміщення учнів і вчителів, пошкодження шкільної інфраструктури, потреба в оперативній переплановці освітніх послуг) [18, 19]. Поєднання цих чинників спричинило не лише тимчасові корективи у форматі навчання, але й підштовхнуло систему до глибшої рефлексії щодо її стійкості, ролі освіти в гуманітарній відповіді та завдань відновлення у післявоєнний період [20].

Безпекові виклики мали прямий вплив на можливість офлайн-занять: вже у перші місяці масових бойових дій було зафіксовано значну кількість пошкоджених і зруйнованих освітніх об'єктів, що змусило органи управління освітою вживати заходів щодо евакуації, облаштування тимчасових навчальних приміщень та організації альтернативних маршрутів доступу до навчання [21]. Небезпека прямих обстрілів і атак вимагала не лише фізичних модифікацій (укриття, підсилення укриттів у школах, переміщення меблів та обладнання), але й адаптації розкладів (зміна годин занять, скорочення тривалості уроків) та розробки чітких протоколів дій у разі повітряної тривоги або надзвичайної ситуації [18]. Водночас масове переміщення населення — внутрішньо переміщені особи (ВПО) і біженці — призвело до суттєвих організаційних викликів для приймаючих регіонів і країн-партнерів, які були змушені оперативно інтегрувати нових учнів у місцеві школи або створювати спеціалізовані освітні пункти [12, 14].

Психологічні наслідки війни для дітей та педагогів стали однією з найгостріших проблем. Дані гуманітарних організацій і неурядових організацій показують значне зростання випадків психосоціальної дистрес-реакції серед дітей: проблеми сну, нічні страхи, труднощі концентрації, диспозиції до агресивної поведінки та соматичні скарги [10, 12]. Вчителі, у свою чергу, опинилися в ролі первинних спостерігачів і перших надавачів підтримки, проте часто не мали достатньої підготовки для виявлення та супроводу дітей з травмою, що створювало нагальну потребу у масштабних тренінгах та стандартизованих протоколах надання МППС (mental health and psychosocial support) у школах [7, 8]. Реакція державних і міжнародних партнерів включала запуск програм навчання педагогів з питання психосоціальної підтримки, створення мереж інклюзивних ресурсних центрів і розробку стандартів надання допомоги, що дозволяло поєднати базову підтримку на рівні школи із направленням складніших випадків до спеціалізованих сервісів [6, 12].

У відповідь на безпекові та організаційні виклики відбувся масовий перехід до дистанційних та змішаних форматів навчання. Це проявилось на кількох рівнях. По-перше, державні ініціативи й міжнародні партнери підтримали розгортання національних та локальних онлайн-ресурсів, розширили доступ до платформ для дистанційного навчання і забезпечили методичну підтримку для вчителів у переході на онлайн-формат [2]. По-друге, були сформовані гнучкі підходи: школи переходили на дистанційні уроки під час загрози, а потім поверталися до очного або змішаного режиму, залежно від безпекової ситуації. Такий гібридний підхід дозволив забезпечити безперервність освіти, але й підкреслив проблеми доступу та якості [6].

Незважаючи на швидку цифровізацію, значним бар'єром стала цифрова нерівність: відсутність інтернет-покриття в ряді регіонів, дефіцит пристроїв у сім'ях, низький рівень цифрових навичок у частини педагогів та учнів. Це вимагало комплексних заходів: закупівлі планшетів і роутерів, організації місцевих точок доступу, розробки офлайн-модулів навчання та гібридних навчальних комплектів, що поєднують друковані матеріали з обмеженим онлайн-контентом [16]. Крім того, було важливо розробити методики оцінювання якості дистанційного навчання, аби дистанційні заняття не перетворилися на формальність, а сприяли реальному навчальному прогресу [15].

Використання цифрових технологій в Україні показало також приклади інновацій: українські вчителі й освітні платформи швидко адаптували навчальні курси для онлайн-середовища, з'явилися ініціативи з централізованого доступу до навчальних ресурсів, вебінарів для педагогів, а також проекти, що забезпечували безкоштовний доступ до навчальних матеріалів для ВПО і біженців за кордоном (Coursera, національні ініціативи, UNESCO Global Education Coalition). Окремі програми спрямовувалися на збереження мовної і культурної ідентичності дітей-переселенців, забезпечуючи навчальні пакети українською мовою у приймаючих країнах [13]. Разом із тим, важливо зазначити, що ефективність цифрових рішень багато в чому залежала від їхньої адаптації до реалій війни: низька пропускна здатність інтернету, часті відключення електроенергії, обмеження на пересування — усе це вимагало створення «легких» навчальних платформ та можливості офлайн-доступу до контенту.

Психологічна підтримка учасників освітнього процесу стала багаторівневою складовою відповідних інтервенцій. На рівні школи практикувалися заходи з відновлення рутинності та створення безпечного середовища: встановлення щоденних ритуалів, включення в навчальний процес елементів арт-терапії, колективних ігор та проектної діяльності, що сприяли емоційній регуляції дітей. На рівні педагогічної підготовки були розгорнуті масштабні тренінги з основ МППС, виявлення ознак травми та алгоритмів спрямування до спеціалістів [13]. Міжвідомча координація — між системою освіти, охороною здоров'я та соціальними службами — підтвердила свою критичну важливість: лише поєднання освітніх заходів із доступом до медичної та соціальної підтримки дозволяло надавати комплексну допомогу дітям і сім'ям у складних регіонах [19].

Результатами досліджень Ілійчука Л. В., Хижняка І. А. [22, с. 19-29] стратегічних напрямів компенсації освітніх втрат в умовах воєнного стану крізь призму забезпечення якості освіти на основі системного аналізу наукових підходів до проблеми освітніх втрат, висвітлених у вітчизняному та зарубіжному науковому

дискурсі, із фокусом на їх концептуальне осмислення та виявлення впливу на якість освіти встановлено, що подолання освітніх втрат в Україні, спричинених війною, потребує розробки та впровадження комплексної довгострокової стратегії, яка консолідуватиме зусилля державних інституцій, закладів освіти, громадських організацій. Науковці обґрунтовують, що реалізація механізмів компенсації освітніх втрат забезпечує багатокомпонентний підхід, який інтегрує низку взаємопов'язаних напрямів, спрямованих на відновлення якості освіти, забезпечення її доступності та підтримку стійкості освітньої системи в умовах воєнного стану. Для ефективного подолання освітніх втрат в Україні необхідна довгострокова, системна стратегія, яка інтегруватиме зусилля державних органів, освітніх установ і громадських організацій. Реалізація механізмів компенсації освітніх втрат передбачає багатокомпонентний підхід, що охоплює кілька ключових напрямів:

1. Здійснення всебічного аналізу освітніх потреб через системне діагностичне оцінювання. Цей процес спрямований на виявлення прогалин у знаннях, уміннях і компетентностях здобувачів освіти та ідентифікацію ризиків й загроз, які перешкоджають ефективному функціонуванню закладу освіти.

2. Системна трансформація змісту освіти та педагогічних підходів до навчання. Цей процес передбачає ґрунтовне переосмислення навчальних програм із метою їхньої оптимізації відповідно до вимог, визначених державними освітніми стандартами.

3. Системна професійна підготовка педагогічних кадрів, спрямована на ефективну реалізацію стратегій компенсації освітніх втрат. Цей процес охоплює як підвищення кваліфікації педагогів, так і створення умов для їхнього безперервного професійного розвитку, що є критично необхідним для адаптації до нових викликів освітнього середовища.

4. Формування інтегрованої системи психолого-емоційної підтримки здобувачів освіти, спрямованої на забезпечення їхнього ментального благополуччя та сприяння успішній реінтеграції в освітній процес. Ця система має на меті створення безпечного, інклюзивного освітнього середовища, яке полегшує активну навчальну діяльність після кризових подій, та мінімізує довгострокові психологічні наслідки, зумовлені травматичним досвідом.

Приклади інноваційних практик у закладах загальної середньої освіти (ЗЗСО) та закладах вищої освіти (ЗВО) в Україні демонструють, як локальні ініціативи можуть стати моделлю для ширшого масштабування. Серед помітних практик — створення мобільних навчальних груп і тимчасових навчальних центрів у приймаючих громадах; впровадження адаптованих програм ремедіації для дітей, які пропустили тривалі періоди навчання; розробка електронних «коробкових» курсів (packaged courses), які могли працювати офлайн і поширюватися через USB-накопичувачі чи друковані матеріали у віддалених громадах [2]. Деякі школи успішно застосували моделі «спільних просторів», де навчання поєднувалося з наданням гуманітарної допомоги (харчування, психологічна допомога), що підсилювало комплексну підтримку дітей і родин [13].

Підтвердженням цього є результати наукових розвідок Губанової Т. О. [25, с. 23] щодо сучасного стану і перспектив функціонування закладів вищої освіти в умовах воєнного стану на основі модернізації внутрішньо системних перетворюючих процесів

в організації освітнього процесу з використанням інноваційних підходів та запровадженням інноваційних інструментів у вищій освіті в нових умовах.

У закладах вищої освіти спостерігалася мобілізація наукового і технічного потенціалу на користь підтримки шкільної освіти: розробка дистанційних курсів для підвищення кваліфікації вчителів, створення платформ для спільного обміну методиками, а також надання консультаційних послуг для органів місцевого управління освітою з питань реструктуризації освітніх процесів у зоні ризику. Багато університетів також відкрили свої аудиторії для тимчасового розміщення дітей-переселенців або для організації навчальних хабів [12].

Однак ефективність усіх цих заходів багато в чому залежала від координації між різними рівнями: центральною владою, органами місцевого самоврядування, міжнародними партнерами та громадами. Успішні інтервенції поєднували державну політику (надання нормативно-правової бази, фінансування програм, закупівлі обладнання) з мобільністю і гнучкістю місцевих відповідей (швидке відкриття тимчасових класів, локальна адаптація навчальних планів) та підтримкою донорів у вигляді технічної та матеріальної допомоги [10]. Важливим уроком стало й те, що освіта в умовах війни повинна розглядатися як частина ширших гуманітарних і відновних стратегій: інвестиції в освіту матимуть мультиплікаційний ефект на відновлення людського капіталу та стійкість суспільства після завершення бойових дій [9].

Незважаючи на значний поступ, система освіти в Україні зберігає критичні виклики, які потребують довгострокових рішень: масштабна реконструкція інфраструктури, сталий доступ до психосоціальної допомоги, подолання цифрового розриву та формування механізмів моніторингу якості навчання в нових умовах. Політика відновлення має передбачати не лише відбудову «як було», а й трансформацію, яка б підвищила стійкість і інклюзивність системи: інвестування в безпечні навчальні простори, підготовку педагогів до роботи в умовах кризи, розвиток мобільних і дистанційних сервісів, а також інтеграцію психосоціальної підтримки як постійного елементу освітнього процесу [6].

Таким чином, український досвід організації освітнього процесу у закладах освіти під час воєнного стану є комплексним, багаторівневим, який поєднує безпекові заходи, адаптивність, цифрові інновації, психосоціальну підтримку тощо і є ключовим для забезпечення безперервності навчання та захисту прав громадян на освіту. Важливо не лише тимчасово забезпечити освітній процес в умовах воєнного стану, а й використовувати набутий досвід для модернізації національної освітньої системи, роблячи її більш гнучкою, адаптивною та стійкою до майбутніх викликів. Водночас, цей досвід підкреслює необхідність системного підходу до модернізації внутрішньо системних перетворюючих процесів в організації освітнього процесу з використанням інноваційних підходів та врахуванням освітніх втрат.

Висновки

Трансформація освітнього процесу в умовах воєнного стану є не лише тимчасовою адаптацією, а глибокою структурною зміною, яка поєднує гуманітарні, організаційні та психологічні підходи. Основними її вимірами стають забезпечення безперервності навчання, гарантія безпеки й психосоціальної підтримки учасників освітнього процесу,

а також адаптація змісту й методів навчання до кризових умов. Цифровізація освіти відіграє ключову роль, проте потребує подолання цифрової нерівності, підготовки педагогів та розробки гібридних рішень, які поєднують онлайн- і офлайн-формати. Важливим аспектом є психосоціальна підтримка дітей і вчителів, адже навчальний простір у воєнних умовах виконує функцію не лише передачі знань, а й психологічного відновлення. Український досвід засвідчив, що поєднання державної політики, локальних ініціатив та міжнародної підтримки дозволяє створювати інноваційні освітні практики, здатні забезпечити стійкість системи навіть у найскладніших умовах. Водночас етичний вимір трансформації вимагає дотримання принципів непошкодження, конфіденційності та особливої чутливості до вразливих груп. У перспективі післявоєнного відновлення важливо не лише відбудувати зруйновану інфраструктуру, а й модернізувати освіту, роблячи її більш інклюзивною, безпечною та стійкою до майбутніх викликів. Таким чином, український досвід організації освітнього процесу під час війни демонструє, що комплексний і багаторівневий підхід, що об'єднує безпекові заходи, цифрові інновації та психосоціальну підтримку, може стати основою для якісного відновлення й розвитку освіти в післявоєнний період.

Список використаних джерел

1. Anderson, A., & Hodgkin, M. (2010). *Education and fragility in fragile contexts*. Paris: UNESCO-IIEP.
2. Burde, D., Kapit, A., Wahl, R., Guven, O., & Skarpeteig, M. I. (2017). Education in emergencies: A review of theory and research. *Review of Educational Research*, 87(3), 619–658. <https://doi.org/10.3102/0034654316671594>
3. INEE. (2010). *Minimum standards for education: Preparedness, response, recovery*. New York: Inter-agency Network for Education in Emergencies.
4. INEE. (2021). *Education in emergencies and protracted crises: 20 years of INEE*. New York: Inter-agency Network for Education in Emergencies.
5. Miks, J., & McIlwaine, J. (2020). *Keeping the world's children learning through COVID-19*. UNICEF. <https://www.unicef.org/press-releases/keeping-worlds-children-learning-through-covid-19>
6. Nicolai, S., & Triplehorn, C. (2003). *The role of education in protecting children in conflict*. Washington, DC: Save the Children.
7. Novelli, M., Lopes Cardozo, M. T. A., & Smith, A. (2017). *The role of education in peacebuilding: A synthesis report*. New York: UNICEF.
8. Shuayb, M. (2018). Education for displaced Syrian children in Lebanon: Opportunities and challenges. *Comparative Education Review*, 62(4), 563–585. <https://doi.org/10.1086/699552>
9. UNESCO. (2022). *Education: From disruption to recovery*. Paris: UNESCO. <https://www.unesco.org/covid19/educationresponse>
10. World Bank. (2023). *Ukraine education policy note: Resilience and recovery in wartime*. Washington, DC: The World Bank.
11. Education Cluster. (2022). *2022 achievements: Ukraine*. Global Education Cluster. <https://educationcluster.net/2022-achievements-ukraine>
12. Humanitarian Needs & Response Plan: Ukraine 2025. (2025). *Education sector response*. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. <https://humanitarianaction.info/plan/1272>
13. MHPSS Hub. (2024). *Mental health and psychosocial support in Ukraine: Desk review 2024*. MHPSS.net. <https://app.mhpss.net/ukraine-desk-review-2024>
14. Miks, J., & McIlwaine, J. (2020). *Keeping the world's children learning through COVID-19*. UNICEF. <https://www.unicef.org/press-releases/keeping-worlds-children-learning-through-covid-19>

15. Novelli, M., Lopes Cardozo, M. T. A., & Smith, A. (2017). *The role of education in peacebuilding: A synthesis report*. UNICEF. <https://www.unicef.org/media/66556/file/Education-in-Peacebuilding-Synthesis-Report-2017.pdf>
16. Save the Children. (2024). *Ukraine: Mental health toll of war leaves children in urgent need of support*. Save the Children International. <https://www.savethechildren.net/news/ukraine-mental-health-toll-war-leaves-children-urgent-need-support>
17. UNESCO. (2023). *Learning amid war: How UNESCO makes Ukrainian schools safer for children and teachers*. UNESCO. <https://www.unesco.org/en/articles/learning-amid-war-how-unesco-makes-ukrainian-schools-safer-children-and-teachers>
18. UNESCO Global Education Coalition. (2025). *How the Global Education Coalition supports learning continuity in Ukraine*. UNESCO. <https://globaleducationcoalition.unesco.org/ukraine>
19. UNICEF. (2024). *UNICEF Ukraine annual report 2024*. UNICEF. <https://www.unicef.org/ukraine/reports/annual-report-2024>
20. World Bank. (2025). *Learning and school reforms continue in Ukraine despite war challenges*. The World Bank. <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2025/02/10/learning-and-school-reforms-continue-in-ukraine-despite-war-challenges>
21. Коломієць, Д. І., Івашкевич, В. М., Грицак, А. В., Добринський, В. С., Хомік, О. М. (2022). Необхідність вивчення європейського досвіду організації освітнього процесу в умовах воєнного стану та в післявоєнний час. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Збірник наукових праць / М-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Спецвипуск. Том 1. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2022. 164-167 https://dspace.vnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5998/chasopys_ps_npu_kiev_ua_%d1%81%d0%bf%d0%b5%d1%86%d0%b2%d0%b8%d0%bf%d1%83%d1%81%d0%ba%2022_%d0%a2%201_%d1%81%d0%b0%d0%b9%d1%82.pdf?sequence=1&isAllowed=y
22. Ілійчук, Л. В., Хижняк, І. А. (2025). Стратегічні напрями компенсації освітніх втрат в умовах воєнного стану крізь призму забезпечення якості освіти. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти*. 2025. Вип. 84. 19-29. <https://doi.org/10.26565/2074-8922-2025-84-02>
23. Єльнікова, Г., Жук, М., Кретович, С. (2023). Адаптивне управління закладами освіти в умовах воєнного стану в Україні. *Adaptive Management: Theory and Practice. Series Pedagogics*, 16(31). [https://doi.org/10.33296/2707-0255-16\(31\)-01](https://doi.org/10.33296/2707-0255-16(31)-01)
24. Єльнікова, Г., Жук, М., Кретович, С. (2025). Розвиток адаптивних процесів освітньої діяльності в Україні в умовах воєнного стану. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія Педагогіка*, 20(39). [https://doi.org/10.33296/2707-0255-20\(39\)-02](https://doi.org/10.33296/2707-0255-20(39)-02)
25. Губанова, Т. О., (2023). Функціонування закладів вищої освіти в умовах воєнного стану: сучасний стан та перспективи. *Київський юридичний журнал*, Вип. 3, 2023. 23. <https://doi.org/10.32782/klj-2023-3.03>